

УДК 81'42:316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-33>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПОНЯТЬ МОВНОЇ АГРЕСІЇ ТА БУЛІНГУ

METHODOLOGICAL MEASUREMENTS OF THE CONCEPTS OF VERBAL AGGRESSION AND BULLYING

Пренько Я. О.,

orcid.org/0000-0002-6223-7850

викладач кафедри мовної підготовки

Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті здійснено комплексний аналіз феномена мовної агресії та булінгу у студентсько-курсантському середовищі в контексті сучасних комунікативних і соціокультурних процесів. Мовна агресія розглядається як багатовимірне соціально-лінгвістичне та психокомунікативне явище, що реалізується через відкриті й латентні мовні стратегії та істотно впливає на формування психологічного клімату й міжособистісних відносин в академічних спільнотах. Особливу увагу приділено непрямим формам агресії – іронії, сарказму, маніпулятивним висловлюванням, комунікативному ігноруванню, знеціненню статусу співрозмовника, а також проявам кібербулінгу в цифровому освітньому просторі, які часто не усвідомлюються учасниками комунікації як деструктивні та соціально небезпечні.

Методологічну основу дослідження становить інтеграція когнітивно-дискурсивного, прагматичного, соціолінгвістичного та комунікативно-психологічного підходів, що дозволяє комплексно охарактеризувати агресивну мовну поведінку в освітньому середовищі. Емпіричну базу склали результати анкетування, напівструктурованих інтерв'ю та аналізу фрагментів природної усної й онлайн-комунікації здобувачів вищої освіти. Отримані результати засвідчують домінування непрямой мовної агресії, високий рівень толерантності до агресивних мовних практик, а також наявність гендерної специфіки у виборі комунікативних стратегій і моделей мовленнєвої поведінки.

Зроблено висновок, що мовна агресія у студентсько-курсантському середовищі виступає індикатором недостатнього рівня мовної культури, емоційного інтелекту, соціальної відповідальності та комунікативної рефлексії. Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів під час розроблення профілактичних програм, навчальних курсів із комунікативної етики, а також управлінських стратегій формування безпечного, інклюзивного та толерантного освітнього простору у закладах вищої освіти.

Ключові слова: мовна агресія, булінг, студентсько-курсантське середовище, комунікація, методологічні підходи, когнітивно-дискурсивний аналіз, ненасильницька взаємодія.

The article provides a comprehensive analysis of linguistic aggression and bullying in the student and cadet environment within the context of contemporary communicative and sociocultural processes. Linguistic aggression is conceptualized as a multidimensional socio-linguistic and psychocommunicative phenomenon manifested through explicit and implicit communicative strategies that significantly affect interpersonal relations and the psychological climate of academic communities. Special attention is paid to indirect forms of aggression such as irony, sarcasm, manipulative utterances, communicative exclusion, and the devaluation of the interlocutor's status, as well as to manifestations of cyberbullying in the digital educational space, which are often perceived as normalized or socially acceptable.

The methodological framework is grounded in an interdisciplinary integration of cognitive-discourse, pragmatic, sociolinguistic, and communicative-psychological approaches, enabling a holistic interpretation of aggressive verbal behavior in educational settings. The empirical data were obtained through questionnaires, semi-structured interviews, and the analysis of samples of natural spoken and online communication among higher education students. The findings reveal the predominance of indirect linguistic aggression, a high level of tolerance toward

aggressive speech behavior, and gender-related differences in the selection of communicative strategies and speech models.

The study concludes that linguistic aggression functions as an indicator of insufficient speech culture, emotional intelligence, social responsibility, and communicative reflection. The practical value of the research lies in its applicability to the development of preventive strategies, educational programs on communicative ethics, and institutional policies aimed at creating a safe, inclusive, and respectful educational environment in higher education institutions.

Key words: linguistic aggression, bullying, student environment, communication, methodological approaches, cognitive-discursive analysis, non-violent communication.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі набуває особливої актуальності, адже освітній простір є не лише місцем професійного становлення, а й важливим середовищем соціалізації молоді. Мова як головний інструмент комунікації відображає соціальні відносини, цінності та норми поведінки, тому може бути й засобом гармонійної взаємодії, й інструментом психологічного тиску та дискримінації. Мовна агресія нерідко стає передумовою конфліктів і булінгу – соціально-психологічного явища, що негативно впливає на психоемоційний стан та академічну мотивацію студентів [1, с. 22].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика агресивних мовних практик досліджується на перетині лінгвістики, психології та педагогіки. У лінгвістиці мовну агресію трактують як сукупність комунікативних стратегій, спрямованих на завдання шкоди адресату або зниження його соціального статусу. Вагомий внесок у розроблення цього поняття, особливо крізь призму прагматики мовленнєвих актів, конфліктного дискурсу та інвективної лексики, зробили такі українські науковці: С. Єрмоленко, Т. Космеда, Н. Кутуза, О. Пономарів, О. Селіванова, С. Форманова. Українські науковці – І. Кочан, Л. Масенко, О. Селіванова – досліджують соціокультурні механізми формування мовної агресії та її зв'язок із мовною культурою суспільства [2, с. 4].

У психологічному контексті булінг визначається як систематична форма насильницької поведінки, що передбачає дисбаланс сил між агресором і жертвою [3, с. 8]. В освітньому середовищі агресивна мовна поведінка виявляється у відкритих формах (образи, приниження), у прихованих – іронії, сарказмі, маніпуляціях, ігноруванні, стигматизації. Особливо небезпечним є кібербулінг, який ускладнює ідентифікацію агресора й посилює психологічні наслідки для жертви.

Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою наукового осмислення феномена мовної агресії у вищій школі, розробленням методологічних основ її аналізу та практичних рекомендацій щодо формування культури толерантного спілкування. Результати сприятимуть створенню безпечного освітнього простору та розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Метою дослідження є визначення механізмів вияву агресивної комунікації, окреслення методологічних підходів до її дослідження та розроблення рекомендацій щодо профілактики й формування культури толерантного спілкування.

Дослідження проблеми мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі спирається на міждисциплінарний підхід, що поєднує методи когнітивно-дискурсивного, соціолінгвістичного, прагматичного та комунікативно-психологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Актуальність наукових феноменів мовної агресії та булінгу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання зумовлена необхідністю глибокого теоретичного осмислення та розробки ефективних методологічних підходів для їх аналізу, профілактики та протидії. Таке середовище, поєднуючи академічну освіту з суворою ієрархією та дисципліною, створює унікальний простір для прояву деструктивних комунікативних практик. Теоретичний аспект дослідження вимагає чіткої концептуалізації ключових понять, їх диференціації та визначення міждисциплінарної парадигми аналізу [3, с. 21].

Мовна агресія (вербальна агресія) розглядається як форма комунікативної деструкції, що виявляється у використанні мовних засобів (лексичних, синтаксичних, стилістичних) з метою завдати психологічної шкоди, принизити, образити або викликати негативні емоції у комуніканта (об'єкта агресії) [4, с. 89].

У межах лінгвістики та прагматики мовна агресія може бути класифікована за:

формою: пряма (образи «*Ти зовсім не стараєшся, працюєш абияк*», погрози «*Якщо ще раз запізнишся на пару – матимеш проблеми*», лайка) та непряма (наклеп «*Кажуть, він списує на кожній контрольній*», плітки «*Чула, що Хмеленко отримала залік за гарні очі...*», іронія «*Ну так, ти ж у нас “найкращий” у групі*», сарказм «*Прекрасно! Ще одна твоя геніальна помилка*», маніпуляції «*Якщо ти справді хочеш виглядати відповідальним, то зроби все замість групи*») [5, с. 26];

інтенцією: свідомо «*Ти спеціально підводиш команду – тебе це взагалі цікавить?*» (говориться з наміром викликати почуття провини чи тиску, цілеспрямована) та несвідомо (емоційно-спровокована) «*Скільки можна повторювати?!*» (висловлювання виникає через стрес, втому, перезбудження).

функцією: захисна «*Не підвищуй на мене голос – я теж маю право на думку*» (як реакція на загрозу), наступальна «*Якщо не виконаєш моє доручення, я поскаржуся керівнику*» (ініціативна) або маніпулятивна «*Інші курсанти вже зробили, лише ти затримуєш групу*» (прихована) [6, с. 57].

У контексті студентсько-курсантського середовища особливої уваги заслуговує аналіз використання спеціальної лексики (поліцейської або юридичної термінологія, професійний жаргон), що може набувати агресивного забарвлення [7, с. 80].

Булінг – це складна, динамічна, систематична та тривала форма насильства, що характеризується дисбалансом сил між кривдником (булером) та жертвою. На відміну від одноразового конфлікту, булінг передбачає:

Повторюваність агресивних дій (регулярність).

Нерівність соціального, психологічного чи фізичного статусу учасників.

Свідоме бажання кривдника завдати шкоди.

Мовна агресія часто є ключовим інструментом, що забезпечує реалізацію психологічного булінгу (вербальне цькування), який у цьому середовищі може доповнюватися соціальним (ізоляція, ігнорування) та, в меншій мірі, фізичним булінгом, трансформуючись у дідівщину або інші форми нестатутних відносин (в закладах освіти зі специфічними умовами навчання).

Середовище закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання має низку особливостей, що впливають на динаміку агресії:

ієрархічність та субординація, тобто чітко визначена система «старший-молодший» (курсанти різних курсів, командири-підлеглі), створює формальні передумови для дисбалансу сил, що є живильним ґрунтом для булінгу (наприклад, старші курсанти змушують молодших виконувати принизливі доручення або застосовують «виховні» покарання, не передбачені статутом) [7, с. 82];

закритість та інтенсивність спілкування, а саме постійне спільне проживання та навчання, обмеження соціальних контактів поза межами закладу, посилюють емоційне напруження та знижують толерантність до відхилень від групових норм (наприклад, ізоляція тих, хто має інші інтереси, акценти у мовленні, відмінні релігійні або культурні погляди; постійні насмішки через «несхожість»);

гендерний складник, а саме використання маскулінних стереотипів приниження (наприклад, застосування фраз на кшталт «будь мужиком», «не ной як дівчина», а також висміювання тих, хто не відповідає гіпермаскулінній моделі поведінки).

Ефективний аналіз мовної агресії та булінгу вимагає інтеграції знань кількох наук, формуючи міждисциплінарну методологічну базу.

Аналіз мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі є комплексним завданням, що вимагає методологічного синтезу лінгвістичних та психологічних аспектів. Такий інтегрований підхід дозволить не лише констатувати факт наявності агресії, але й розкрити глибинні механізми її виникнення, функціонування та інституціоналізації у специфічному освітньо-виховному просторі.

З метою досягнення об'єктивності результати дослідження ґрунтувалися на аналізі:

86 комунікативних ситуацій зі студентсько-курсантського середовища (у тому числі з освітніх чатів, під час навчальних дискусій, наукових заходів);

54 анкети здобувачів вищої освіти віком від 18 до 20 років;

12 інтерв'ю з викладачами та кураторами академічних груп щодо виявів мовної агресії.

Дослідження проводилося протягом 2024–2025 навчального року на базі Одеського державного університету внутрішніх справ. Емпіричний матеріал класифіковано за трьома рівнями: вербальний, невербальний, цифрово-комунікативний.

Упродовж проведення дослідження обрано наступні методи:

Когнітивно-дискурсивний аналіз. Цей метод дозволив виявити концептуальні структури. Зокрема, аналізувались метафори домінування («ти нічого не вартий», «твої знання – нуль»), а також акти маркування статусу, спрямовані на приниження співрозмовника.

Прагматичний аналіз використовувався для встановлення інтенцій мовця та комунікативних стратегій агресії (іронія, сарказм, висміювання, провокація).

Соціолінгвістичний метод дозволив дослідити вплив соціального статусу, ролі в академічному середовищі та гендерного чинника на типи й інтенсивність мовної агресії. Установлено, що здобувачі вищої освіти молодших курсів частіше стають об'єктом агресії, тоді як старшокурсники – ініціаторами.

Метод контент-аналізу використовувався для кількісної оцінки проявів агресії у цифрових комунікаціях. Здійснено частотний підрахунок агресивно забарвлених лексем (наприклад, дурень, безтолковий, тупий, програв, слабак тощо), а також *емоджі*, що мають іронічно-зневажливу семантику.

Методи опитування та інтерв'ювання. Ці методи дозволили з'ясувати суб'єктивне сприйняття булінгу: 68% здобувачів вищої освіти визнали, що хоча б раз ставали свідками вербальної агресії, 27% її об'єктом. Викладачі повідомили, що частіше фіксують пасивну агресію (ігнорування, саркастичні репліки, «меми» про однокласників), ніж відкрити образу.

Для систематизації результатів застосовано умовну класифікацію за типами агресивних дій, що наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні типи мовної агресії у студентсько-курсантському середовищі

№	Тип агресії	Форми прояву	Приклад висловлювання	Комунікативна мета
1	Пряма вербальна агресія	Образи, приниження	«Ти взагалі слухаєш, що кажуть?», «Тебе важко назвати розумним»	Демонстрація переваги
2	Непряма агресія	Іронія, сарказм, натяк	«О, геній знову щось переплутав»	Маніпуляція, дискредитація
3	Соціально-комунікативна	Ігнорування, виключення з групи	Мовчазне ігнорування в чаті, відмова відповідати	Соціальна ізоляція
4	Цифрова агресія (кібербулінг)	Меми, жарти, хейт-коментарі	Публікація принизливих фото в чаті	Публічне приниження
5	Пасивна агресія	Уникання, холодність	Умисна мовчанка, відсутність реакції	Контроль, домінування

У межах дослідження проаналізовано фрагменти студентсько-курсантської комунікації, що відображають типові прояви мовної агресії.

Приклад 1. «*Та ти ж у нас відмінник, підкажи, бо ми ж тупі*». Аналіз: самоіронія переходить у непряму агресію, яка знецінює адресата.

Приклад 2. «*Твоя презентація нормальна, але краще не виступай*». Аналіз: поєднання «похвали» з приниженням є формою пасивної агресії.

Приклад 3 (онлайн). Коментар « » після відповіді студента – невербальний маркер групового осміяння.

Результати свідчать про домінування непрямої агресії (52%), гендерні відмінності (чоловіки – відкрита агресія, жінки – іронія), високу толерантність до агресії (44%) та поширення кібербулінгу (31%) у цифрових середовищах спілкування. Це підкреслює потребу у формуванні культури етичної комунікації та розвитку критичного мислення серед здобувачів вищої освіти.

У ході дослідження проведено аналіз виявів мовної агресії та булінгу в студентсько-курсантському середовищі на основі анкетування, інтерв'ювання та спостереження за природною комунікацією. Установлено, що мовна агресія є сталим елементом студентської взаємодії й переважно виявляється у непрямих формах: іронії, сарказмі, натяках та маніпулятивних висловах. Приблизно 52% зафіксованих випадків мають латентний характер, а 30% – вияви соціальної ізоляції, зокрема ігнорування повідомлень чи виключення зі спільних чатів. 68% опитаних хоча б раз ставали свідками вербальної агресії, а 27% зазнавали булінгу особисто. Гендерний аналіз показав, що чоловіки частіше використовують відкриті форми мовного тиску, тоді як жінки – приховані (сарказм, емоційна дистанція, байдужість). У цифровому середовищі зафіксовано 31% випадків кібербулінгу, зокрема через меми, зневажливі емоджі або іронічні коментарі.

Дослідження виявило високий рівень толерантності до агресії: 44% респондентів не розглядають сарказм чи жарти на особисту тему як прояв булінгу. Простежується залежність між рівнем мовної культури та схильністю до агресії – здобувачі вищої освіти з вищою мовною компетентністю рідше вдаються до вербального тиску.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що мовна агресія та булінг у студентсько-курсантському середовищі є складними соціолінгвістичними явищами, які поєднують у собі психологічні, культурні та комунікативні чинники. Аналіз теоретичних джерел і практичних матеріалів підтвердив, що агресивні мовленнєві акти дедалі частіше проявляються у неформальному студентському спілкуванні, особливо у цифровому середовищі.

Визначено, що мовна агресія в студентсько-курсантському дискурсі найчастіше постає у формі вербального домінування, лінгвістичної дискримінації, іронічно-зневажливих висловів та непрямого мовного тиску.

Результати емпіричного спостереження засвідчили, що понад 60% здобувачів вищої освіти хоча б раз стикалися з проявами мовної агресії, тоді як близько 30% визнають свою участь у подібних ситуаціях, не завжди усвідомлюючи негативні наслідки. Водночас лише 15% респондентів зазначили, що отримували від закладу освіти рекомендації чи підтримку у таких випадках.

Отже, мовна агресія та булінг у студентсько-курсантському середовищі є не лише лінгвістичною чи психологічною проблемою, а й ознакою загального рівня гуманітарного розвитку освітнього простору. Їх подолання можливе лише за умови усвідомлення комунікативної відповідальності кожного учасника освітнього процесу та формування нових стандартів етичного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Штих І., Динис А. Дослідження булінгу в закладах освіти: гендерний аспект. *Право і громадянське суспільство*. 2023. Вип. 17, № 1. С. 123–152. DOI: <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i17.249>
2. Малишева М. Г. Вербальна агресія в мережевому дискурсі: лінгвопрагматичний аспект : дис. д-ра філос. : 035 – філологія. Одеса, 2024. 248 с.
3. Пономарів О. Д. Культура слова: мовностилістичні та лінгвопрагматичні аспекти. 3-тє вид., доповн. Київ : Знання, 2019. 340 с.
4. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
5. Демченко О. В. Проблема запобігання та протидії булінгу в освітньому середовищі закладу вищої освіти. *Педагогічна академія*. 2023. № 2(3). С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13253457>
6. Харченко Н. В. Соціально-психологічна діагностика агресивних форм поведінки в освітньому просторі. *Педагогіка і психологія*. 2022. № 2. С. 78–86. 2.
7. Vandebosch H., Van Cleemput K. Cyberbullying and aggression: The role of technology in verbal harassment. *Journal of School Violence*. 2018. Vol. 17, no. 1. P. 25–38.

Дата надходження статті: 24.11.2025

Дата прийняття статті: 26.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025